

Barbara Zyzda

(Uniwersytet Wrocławski)

Czy Polska jest gotowa na instytucjonalizację związków partnerskich?

Recenzja książki Jakuba Pawliczaka pt. „Zarejestrowany związek partnerski a małżeństwo”

ABSTRACT

The article is a review of a publication „Registered partnership in comparison with marriage” by Jakub Pawliczak.

Słowa kluczowe: związek partnerski, małżeństwo osób homoseksualnych, instytucjonalizacja związku partnerskiego

Książka Jakuba Pawliczaka pt. „Zarejestrowany związek partnerski a małżeństwo” wydana w ramach serii Lex a Wolters Kluwer business przez wydawnictwo Wolters Kluwer SA to niezwykle interesująca propozycja zarówno dla osób zajmujących się w swojej pracy naukowej tematyką związków partnerskich, ale także dla wszystkich, którzy w swojej praktyce spotykają się z problematyką uwarunkowań prawnych wpływających na sytuację osób pozostających w związkach partnerskich, zarówno jednopłciowych jak i różnopłciowych.

Monografia jest rezultatem przygotowań dysertacji doktorskiej obronionej w 2013 r. w Instytucie Prawa Cywilnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, z którym to ośrodkiem naukowym, autor związany jest po dziś dzień. Warto przybliżyć sylwetkę Jakuba Pawliczaka, doktora nauk prawnych, wykładowcy na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Jest on absolwentem Uniwersytetu Warszawskiego, ukończył także studia prawnicze na Cardiff University i Szkołę Prawa Amerykańskiego prowadzoną przez Florida Levin School of Law, w 2015 r. uzyskał wpis na listę radców prawnych Okręgowej Izby Radców Prawnych w Warszawie. Doświadczenie zawodowe zdobywał pracując m.in. jako asystent Rzecznika Praw Obywatelskich oraz jako

asystent sędziego Trybunału Konstytucyjnego¹. Jakub Pawliczak jest także autorem wielu publikacji naukowych, z których najważniejsze to: *Komentarz do Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego*, red. K. Osajda, Warszawa 2017 (współautorstwo); *Dochodzenie alimentów na podstawie art. 60 k.r.o. w razie właściwości prawa obcego do rozwiązania małżeństwa*, *Studia Prawnicze* nr 4/2017; *Rozwiązanie małżeństwa na podstawie prawa obcego a orzekanie o winie rozkładu pożycia*, *Kwartalnik Prawa Prywatnego* nr 4/2017; *Zachowanie zmienionego nazwiska po rozwiązaniu małżeństwa*, *Monitor Prawniczy* nr 24/2016 czy *Organizacja kontaktu postadopcyjnego w Anglii i Walii za pośrednictwem Rejestru Kontaktu Adopcyjnego*, *Rodzina i Prawo* nr 12/2009². Bogate doświadczenie zawodowe i naukowe autora z całą pewnością miało wpływ na wysoki poziom merytoryczny pozycji oraz pozwoliło na szersze spojrzenia na tematykę związków partnerskich.

Publikacja została podzielona na dziesięć rozdziałów, w których w sposób kompleksowy ujęto tematykę związków partnerskich, od ich genezy, przez charakter prawny związku partnerskiego, analizę podobieństw i różnic między zarejestrowanym związkiem partnerskim a małżeństwem w prawie cywilnym, aż po przegląd postulatów *de lege ferenda*. Monografia liczy blisko 400 stron i jest opatrzona rzetelną i niezwykle obszerną bibliografią, która dowodzi gruntownego zbadania tematu przez autora, należy podkreślić, że J. Pawliczak korzystał z m.in. angielskiego, niemieckiego i francuskiego dorobku naukowego, co podnosi wartość pracy i pozwala na cenne komparatystyczne ujęcie problematyki związków partnerskich. Autor poddał analizie zarówno wybrane orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej oraz Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, jak i krajowych sądów i trybunałów, w tym m.in. Królestwa Belgii, Republiki Francuskiej, Irlandii, Republiki Federalnej Niemiec, Republiki Południowej Afryki czy Stanów Zjednoczonych Ameryki. W książce szeroko omówiono także wybrane uchwały i wyroki Sądu Najwyższego oraz wyroki Trybunału Konstytucyjnego.

Już we wstępie autor zauważa, że publikacja jest naturalną reakcją na zmiany zachodzące w polskim społeczeństwie. Autor dostrzega, że proces pozamałżeńskiej instytucjonalizacji związków osobistych nie dotyczy już tylko osób dwóch płci, które poszukują alternatywnych dla małżeństwa rozwiązań prawnych dla usankcjonowania ich

¹ Informacja zaczerpnięta z: <https://wach-pawliczak.pl/zespol/jakub/>; <https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?a> ction=actionx:katalog2/osoby/pokazOsobe(os_id:73781) [dostęp: 27.08.2018].

² Jakub Pawliczak jest autorem wielu artykułów naukowych z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i konstytucyjnego. Pełna lista publikacji autora dostępna jest po adresem: <https://wach-pawliczak.pl/zespol/jakub/>.

relacji, ale także związków osób homoseksualnych, dążących do uregulowania statusu ich związków.

W pierwszym rozdziale zatytułowanym „Prawo wobec związków osobistych na przełomie XX i XXI” autor porusza ważną tematykę dekryminalizacji związków partnerskich, przedstawia rys historyczny związków osobistych i ich społeczne uwarunkowania, jak również charakter prawny związku partnerskiego. Cały ten rozdział jest słowem wstępu do tematyki związków partnerskich, genezą związków partnerskich oraz miejscem, w którym autor przedstawia stosunek prawodawców różnych krajów do związków osobistych. J. Pawliczak opisuje tu tzw. „partnerstwa domowe” (*domestic partnership*) wprowadzone w 1984 r. w Berkeley (USA), przyznające niektóre uprawnienia socjalne partnerom domowym pracowników miasta, zaś w 1985 r. wprowadzone w Zachodnim Hollywood (USA), dzięki którym dwie osoby, niezależnie od płci, zyskały możliwość uzyskania zaświadczenia o pozostawaniu w partnerstwie domowym, co mogło wiązać się z przywilejami socjalnymi ze strony pracodawcy, takimi jak ochrona socjalna czy ubezpieczenie zdrowotne dla partnera pracownika³. Osoby, które pozostawały w partnerstwie domowym mogły także korzystać z prawa wzajemnych odwiedzin na wypadek pobytu w miejskim szpitalu i więzieniu⁴. Autor zauważa, że rejestracja partnerstwa domowego była jedynie potwierdzeniem istniejącego związku faktycznego i nie wiązała się ze skutkami takimi, jak w przypadku zawarcia małżeństwa. Pomimo tego, instytucja ta stanowiła niejako pierwowzór dla zarejestrowanych związków partnerskich wprowadzonych w 1989 r. w Danii⁵. W książce przedstawiono zarys procesu wprowadzania związków partnerskich w państwach europejskich, w tym m.in. w Niemczech, Francji, Austrii czy Hiszpanii, jednak autor w pierwszym rozdziale skupił się na Danii - kraju, który jako pierwszy dostrzegł konieczność instytucjonalizacji związków partnerskich osób tej samej płci i wprowadził „zarejestrowane partnerstwo”. Pawliczak wskazuje na uwarunkowania kulturowe, tolerancyjność społeczeństwa oraz brak sprzeciwu Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego, które umożliwiły legalizację związków partnerskich. Autor zauważa, że wraz z uchwaleniem przez duński parlament w 1989 r. ustawy o zarejestrowanym partnerstwie, wprowadzono także szereg zmian w ustawach o małżeństwie, kodeksie karnym, ustawie o dziedziczeniu i ustawie o podatku od spadków i darowizn⁶. Dopiero w 2012 r. uchylono ustawę z 1989 r. na rzecz uregulowań umożliwiających zawarcie małżeństwa przez osoby tej samej płci. Autor słusznie podkreśla, że duńskie regulacje były

³ J. Pawliczak, *Zarejestrowany związek partnerski a małżeństwo*, Warszawa 2014, s. 32.

⁴ Por. Sanford N. Katz, *Domestic Partnership Laws*, *The International Society of Family Law*, 1997, s. 485-505.

⁵ J. Pawliczak, dz. cyt., s. 34.

⁶ Tamże, s. 37-39.

wzorem dla innych państw przy wprowadzania instytucji zarejestrowanych związków partnerskich. W pierwszym rozdziale zaprezentowano również genezę małżeństw jednopłciowych w systemie *common law* i systemie prawa kontynentalnego, ze szczególną uwagą poświęconą Holandii – kraju, który jako pierwszy, w 2001 r. umożliwił zawarcie małżeństwa osobom tej samej płci. Następnie autor podjął próbę wyjaśnienia zagadnienia regulacji prawnej związków nieformalnych, zwracając przy tym uwagę na różnice terminologiczne w opisywaniu tego zjawiska.

Drugi rozdział książki został zatytułowany „Społeczne oraz teoretyczno-prawne uwarunkowania regulacji związków osobistych”. Jest to socjologiczna analiza alternatywnych form życia rodzinnego, w tym kohabitacji, a także próba scharakteryzowania zmian zachodzących w społeczeństwie w odniesieniu do akceptacji związków tej samej płci. J. Pawliczak zestawiał tu dwa podejścia prawa do związków osobistych – równościowe i konserwatywne. Jest to ważny rozdział, dzięki któremu czytelnik może nie tylko zrozumieć jak ukierunkowane są zmiany zachodzące we współczesnych społeczeństwach, ale także dostrzec, jak wzrasta społeczna akceptacja i zrozumienie dla związków jednopłciowych.

Rozdział trzeci został w całości poświęcony zarejestrowanym związkom partnerskim, którym nadano, w zależności od kraju, bardzo różny charakter prawny. Mogą to być związki zarówno osób jednej płci, jak i związki osób o odmiennych płciach. Autor przedstawia pełną listę państw, które zdecydowały się na zinstytucjonalizowanie związków partnerskich. Wśród krajów europejskich, zdecydowana większość wprowadziła odpowiednie rozwiązania prawne. Polska, obok Bułgarii, Słowacji, Litwy, Łowy czy Rumunii pozostaje w mniejszości krajów nieuznających związków partnerskich osób tej samej płci⁷.

W czwartym rozdziale J. Pawliczak przedstawił problematykę zarejestrowanych związków partnerskich typu „kontraktowego”. Odniósł się do uregulowań francuskich, w tym cywilnego paktu solidarności, zestawiając go z instytucją małżeństwa. Autor podjął się także scharakteryzowania belgijskiej ustawy o kohabitacji, która określa kohabitację jako wspólne życie dwóch osób fizycznych, bez względu na płeć, które złożą określoną deklarację⁸. Początkowo minimalny zakres ochrony prawnej dla partnerów pozostających w kohabitacji został rozszerzony, a ostatecznie bardzo zbliżony do ochrony prawnej przysługującej małżeństwom.

⁷ Zob. także *Opinia prawna na temat potrzeby oraz dopuszczalności instytucjonalizacji związków partnerskich osób tej samej płci (w świetle prawa cywilnego oraz konstytucyjnego)*, przygotowana w 2015 r. przez J. Pawliczaka dla Polskiego Towarzystwa Prawa Antydyskryminacyjnego, dostępna pod adresem: http://ptpa.org.pl/site/assets/files/publikacje/opinie/Opinia_Potrzeba%20instytucjonalizacji%20ziazkow%20partnerskich%20osob%20tej%20samej%20plci.pdf [dostęp: 27.08.2018].

⁸ J. Pawliczak, dz. cyt., s. 126.

Piąty rozdział to rozważania odnośnie do zarejestrowanego związku partnerskiego typu „małżeństwo-minus”. Pod tym enigmatycznym stwierdzeniem kryje się zestawienie partnerstw życiowych i małżeństw w prawie niemieckim, szwajcarskim i irlandzkim. Wspólnym mianownikiem było tu początkowo zupełnie odrębne od instytucji małżeństwa uregulowanie sytuacji partnerów zarejestrowanego związku partnerskiego, dopiero w kolejnych latach, na skutek nowelizacji, instytucja ta zbliżyła się do małżeństwa, a prawodawca w wielu kwestiach regulując związek partnerski, odwołuje się do instytucji małżeństwa.

W szóstym rozdziale autor opisuje zarejestrowane związki partnerskie typu „quasi-małżeństwo” - odnosi się do zarejestrowanych związków partnerskich w krajach nordyckich, opisuje sposób ich zawarcia, łączące partnerów stosunki osobiste oraz majątkowe oraz ustanie związku. W przypadku modelu nordyckiego, konieczne jest też odniesienie się do wymiaru rodzicielskiego związku, czyli możliwości przysposobienia dziecka partnera, dostępu kobiet do medycznie wspomaganey prokreacji oraz możliwości wspólnego sprawowania władzy rodzicielskiej nad dzieckiem jednego z partnerów. J. Pawliczak przedstawia zarys zmian, które dokonały się m.in. w Danii, Norwegii, Szwecji czy Islandii na przestrzeni lat, od wprowadzenia związków partnerskich, aż do uregulowania wymiaru rodzicielskiego związku, co pokazuje, że uregulowanie tego aspektu, jest często ostatnim z etapów całkowitego zrównania praw małżonków z prawami osób pozostających w zarejestrowanym partnerstwie. Rozdział siódmy to próba usystematyzowania problematyki zarejestrowanych związków partnerskich w polskich projektach ustaw. Pierwsze prace legislacyjne dotyczące ustawy o związkach partnerskich osób tej samej płci podjęto w 2003 r., jednak w związku z upływem kadencji Sejmu, zastosowanie znalazła zasada dyskontynuacji prac parlamentarnych⁹. Kolejny projekt został przedstawiony dopiero w 2011 r., lecz nie został poddany pod obrady sejmu przed upływem kadencji. Następnie w 2013 r. Sejm już w pierwszym czytaniu odrzucił trzy projekty ustaw o związkach partnerskich. Autor szczegółowo opisuje założenia poszczególnych projektów ustaw, podkreślając, że część z projektów miała dotyczyć możliwości rejestracji związku partnerskiego nie tylko przez partnerów pozostających w związkach jedнопłciowych, ale także przez osoby różnych płci. Warto zauważyć, że książka

⁹ Tamże, s. 221.

J. Pawliczaka została wydana w 2014 r., zaś od tego czasu, polski legislator nie podjął żadnych skutecznych prób uregulowania tego istotnego zagadnienia¹⁰.

Następny rozdział został poświęcony małżeństwom zawierany przez osoby tej samej oraz różnej płci. Autor nie odnosi się jednak do szeroko opisanego w wielu publikacjach naukowych, tradycyjnego małżeństwa kobiety i mężczyzny, ale opisuje instytucję małżeństwa z perspektywy systemów prawnych, które dopuściły jego zawarcie także przez osoby tej samej płci. Takie rozwiązanie już w 2001 r. przyjęła Holandia, a w ślad za nią podążyło wiele innych krajów europejskich, kraje Ameryki Północnej i Południowej w tym USA, Kanada, Meksyk, Portoryko, Kolumbia, Australia czy Nowa Zelandia¹¹. Prawne dopuszczenie małżeństw jednopłciowych było możliwe dzięki wprowadzeniu odpowiednich ustaw lub dostosowaniu obowiązujących regulacji. Próba komparatystycznego ujęcia małżeństw tradycyjnych i małżeństw jednopłciowych prowadzi autora książki do wniosków, że naczelną zasadą we wszystkich państwach, które wprowadziły małżeństwa jednopłciowe, jest zasada stosowania tych samych przepisów, niezależnie od płci małżonków, dotyczy to przede wszystkim przepisów regulujących prawa i obowiązki osobiste i majątkowe, przepisów prawa spadkowego czy prawa publicznego. Różnice dotyczą zwykle kwestii związanych z rodzicielstwem lub zawieraniem małżeństwa w formie tzw. wyznaniowej ze skutkami cywilnymi¹². To właśnie na tych różnicach skupia się autor, prezentując rozwiązania przyjęte w różnych krajach.

W rozdziale dziewiątym J. Pawliczak opisuje podobieństwa i różnice między zarejestrowanym związkiem partnerskim a małżeństwem w prawie cywilnym. Rozważania te dotyczą miejsca i metody regulacji związku – tu autor wskazuje, że uregulowanie zarejestrowanych związków partnerskich w oddzielnej ustawie, prowadzi zwykle do powstania różnic regulacyjnych między takimi związkami a małżeństwami i ostatecznie może skutkować poważnymi lukami prawnymi. Najlepszym rozwiązaniem wydaje się być korzystanie z przepisów bezpośrednio odsyłających do prawa małżeńskiego, szczególnie w kwestiach związanych z obowiązkami alimentacyjnymi czy małżeńskimi ustrojami majątkowymi, gdyż, jak zauważa autor, są to regulacje skomplikowane, które doczekały się bogatego orzecznictwa i obrosły w doktrynę. W tym rozdziale znalazł się również opis rozwiązań dotyczących nazwy związku formalnego, przesłanek i przeszkód zawarcia

¹⁰ W kwietniu 2018 r. klub poselski Nowoczesna złożył do Sejmu projekt ustawy o związku partnerskim, został on jednak negatywnie zaopiniowany przez Krajową Radę Sądownictwo; tekst projektu ustawy: [http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-956-2018/\\$file/8-020-956-2018.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki8ka.nsf/Projekty/8-020-956-2018/$file/8-020-956-2018.pdf) [dostęp: 20.08.2018].

¹¹ J. Pawliczak, dz. cyt., s. 267 i nast.

¹² Tamże, s. 273.

związku, sposobu jego zawarcia, a także kwestie stosunków osobistych i majątkowych między stronami, sytuacji stron w prawie spadkowym czy wymiaru rodzicielskiego związku. Ostatni rozdział monografii został zatytułowany „Zakres swobody regulacyjnej ustawodawcy zwykłego w instytucjonalizacji związków partnerskich oraz postulaty *de lege ferenda*”. J. Pawliczak zauważa, że w Polsce instytucja związków partnerskich powinna być skierowana przede wszystkim do par jedнопłciowych, gdyż tylko takie związki nie mają możliwości sformalizowania takich relacji. Osoby różnej płci mogą zawrzeć małżeństwo, które według opinii autora, jest instytucją wystarczającą dla zabezpieczenia ich wzajemnych relacji osobistych i majątkowych. Autor dokonuje również analizy prawnomiędzynarodowych uwarunkowań instytucjonalizacji związków partnerskich, sięgając do orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z Strasburgu oraz Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Pawliczak podkreśla wpływ europejskich standardów praw człowieka, takich jak wolność, równość, godność, prawo do prywatności i życia rodzinnego, zakaz dyskryminacji ze względu na orientację seksualną na krajowe prawo rodzinne. Zakończeniem monografii jest szczegółowa analiza art. 18 Konstytucji RP i próba odpowiedzi na pytanie czy artykuł ten nie stanowi prawnej przeszkody w uregulowaniu związków partnerskich w Polsce. Autor w monografii przedstawia wady i zalety związków partnerskich wprowadzonych dotychczas w różnych krajach i jak sam pisze, celem publikacji jest zmiana dotychczasowego stanu polskiego dyskursu, a tym samym uniknięcie sytuacji, gdy zarejestrowany związek partnerski staje się swego rodzaju pułapką dla osób, które zdecydowały się na poddanie wzajemnych stosunków ochronie państwa i prawa¹³. Książkę kończy konkluzja postulująca wprowadzenie odpowiednich regulacji do polskiego systemu prawnego, które umożliwią zawarcie związku partnerskiego osobom tej samej płci. Instytucja ta miałaby być zbliżona do instytucji małżeństwa i korzystać ze sprawdzonych rozwiązań przyjętych przy regulacji małżeństwa, jednak autor przekonuje, że brak możliwości zarejestrowania związku partnerskiego przez osoby różnej płci, wyeliminowałby zarzuty odnośnie konkurencyjności tej instytucji wobec prawnie chronionego małżeństwa¹⁴.

Książka posiada spójną i przejrzystą strukturę ujętą w bloki tematyczne tworzące poszczególne rozdziały. Podział obszernego materiału na dziesięć rozdziałów pozwala nie tylko na jego przejrzystą prezentację, ale także nadaje pracy odpowiednią strukturę, ułatwiającą zapoznanie się wielowątkowym tematem oraz co ułatwia odnalezienie poszczególnych zagadnień. Wartość pracy dodaje szczegółowe opisanie zmian społecznych,

¹³ Tamże, s. 370.

¹⁴ Tamże, s. 361.

które wpływają na zwiększenie zainteresowania alternatywnymi dla małżeństwa formami relacji między partnerami, także tymi niesformalizowanymi. Tematyka książki jest niezwykle aktualna. Władze kolejnych państw zdają sobie sprawę z konieczności uregulowania kwestii związków partnerskich i wprowadzają do swoich systemów prawnych odpowiednie rozwiązania, przykładem mogą być takie państwa jak Włochy lub Czechy, które dopiero niedawno zdecydowały się na instytucjonalizację związków partnerskich.

Podsumowując, książkę Jakuba Pawliczaka pt. „Zarejestrowany związek partnerski a małżeństwo” należy polecić wszystkim tym, którzy chcieliby poznać genezę instytucjonalizacji związków partnerskich, dowiedzieć się w jaki sposób związki partnerskie zostały uregulowane w poszczególnych krajach i jak przebiegało dostosowywanie porządków prawnych do nowych potrzeb społecznych. Pozycja ta jest ogromnym wkładem w dziedzinie prawa cywilnego, jednocześnie należy podkreślić interdyscyplinarny charakter publikacji, odwołujący się także do nauk społecznych w tym m.in. socjologii i politologii, dzięki czemu otrzymujemy nie tylko prawną i prawnoporównawczą analizę instytucji związków partnerskich oraz małżeństw jednopłciowych, ale także poznajemy społeczne tło ich powstawania. Odniesienie się do tak wielu różnych porządków prawnych oraz ich wysoki poziom merytoryczny, podnoszą wartość naukową książki i sprawiają, że jest ona jedną z najważniejszych pozycji w tej dziedzinie. Warto także podkreślić bardzo bogaty materiał źródłowy, z którego korzystał autor publikacji. Z całą pewnością jest to niezwykle cenna publikacja naukowa, do której powinny sięgnąć osoby przygotowujące projekty zmian w polskim prawodawstwie. Czy Polska jest gotowa na wprowadzenie związków partnerskich? Wydaje się, że szybko postępujący wzrost świadomości społecznej oraz powstawanie publikacji takich jak ta sprawia, że polski prawodawca już niebawem ureguluje tę ważną problematykę. Szczegółowa charakterystyka rozwiązań przyjętych w innych krajach, opisanych w niniejszej pozycji, może służyć za nieoceniony wzór do stworzenia polskiego modelu instytucjonalizacji związków partnerskich.

Bibliografia:

http://ptpa.org.pl/site/assets/files/publikacje/opinie/Opinia_Potrzeba%20instytucjonalizacji%20Oziazkow%20partnerskich%20osob%20tej%20samej%20plci.pdf [dostęp: 27.08.2018].

<https://wach-pawliczak.pl/zespol/jakub/> [dostęp: 27.08.2018].

[https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=actionx:katalog2/osoby/pokazOsobe\(os_id:73781\)](https://usosweb.uw.edu.pl/kontroler.php?_action=actionx:katalog2/osoby/pokazOsobe(os_id:73781)) [dostęp: 27.08.2018].

Pawliczak J., *Zarejestrowany związek partnerski a małżeństwo*, Warszawa 2014.

Sanford N. Katz, *Domestic Partnership Laws, The International Society of Family Law*, 1997.